

«Sigfried Giedion, ένας
θεωρητικός της μοντέρνας
αρχιτεκτονικής»
Αρχιτεκτονικά Θέματα

Sigfried Giedion Ένας θεωρητικός της μοντέρνας αρχιτεκτονικής

Τοῦ Γ. Π. Λάββα,
τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἱστορίας
καὶ Θεωρίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς
τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Ζυρίχης

Τὰ τελευταῖα τέσσερα χρόνια πέθαναν οἱ σημαντικότεροι εκπρόσωποι τῆς «μοντέρνας» ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ Le Corbusier, ὁ Gropius καὶ ὁ Mies van der Rohe. Ἐνας ἀκόμη ποῦ, ἂν καὶ δὲν ἦταν ἀρχιτέκτων, συνέβαλε ὅσο λίγοι στὴν ὑπόθεση τῆς μοντέρνας ἀρχιτεκτονικῆς, σὰν θεωρητικός καὶ ἀπολογητῆς τῆς, πέθανε πρὶν ἀπὸ ἐνάμιση περίπου χρόνο. Πρόκειται γιὰ τὸν Sigfried Giedion, τὸν Ἑλβετὸ ἱστορικὸ τῆς τέχνης καὶ συγγραφέα θεωρητικῶν συγγραμμάτων γιὰ τὴ σύγχρονη ἀρχιτεκτονικὴ, καθηγητὴ στὸ Harnard καὶ στὸ Πολυτεχνεῖο τῆς Ζυρίχης (E.T.H.) καὶ Γεν. Γραμματέα τοῦ CIAM μέχρι τὴ διάλυσή του. Μὲ τὰ βιβλία του, τὰ ἄρθρα του, τὸ μαχητικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ὑποκειμενισμὸ καὶ τὶς ὑπερβολές του, στάθηκε ἀναντίρρητα μιὰ ἔντονη προσωπικότητα στὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια, ποῦ καθοδήγησε, ἐπηρεάσθηκε καὶ ἐξόργισε τὴν περασμένη γενιὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων σ' ἄλλο σχεδὸν τὸν κόσμον. Εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσω τὸν ἄνδρα καὶ νὰ παρακολουθήσω ἀπὸ κοντὰ τὴ δουλειά του. Ἄς εἶναι, λοιπόν, οἱ γραμμὲς αὐτῆς ἀφιέρωσής μου στὴ μνήμη ἐνὸς σεβαστοῦ φίλου καὶ συνάμα εὐκαιρία νὰ παρουσιασθεῖ στὴ νέα γενιὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, σύντομα καὶ ὅσο γίνεται ἀντικειμενικά, τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, ποῦ σὰν νωπὴ ἱστορία δὲν ἔχει ἀκόμη χάσει τὴν ἐπικαιρότητα καὶ τὴ σημασία του.

Ὁ Sigfried Giedion μπορεῖ νὰ καταταγεῖ μαζί μὲ τὸν συμπατριώτη του Jakob Burckhardt, τὸν ἐπιφανῆ ἱστορικὸ ἀπὸ τὴ Βασιλεία, στοὺς τύπους ἐκείνους τοῦ homo universalis ποῦ δὲν γνωρίζουν καὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὰ στενὰ ὄρια μιᾶς περιορισμένης ἐπιστήμης, ἀλλὰ πληθωρικὰ ἐκτείνονται εἰς εὐρύτερα πεδία, γιὰ νὰ μελετήσουν σωστότερα τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐνδιαφερόντων τους. Ὁ Giedion, ποῦ σπούδασε μηχανολόγος καὶ κατόπιν ἱστορία τῆς τέχνης, ἀσχολήθηκε τὸ ἴδιο ἐντατικά μὲ τὴ σύγχρονη ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τοὺς φορεῖς τῆς, ὅσο καὶ μὲ τοὺς γλύπτες καὶ ζωγράφους τῆς μοντέρνας τέχνης, μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ μπαρόκ, μὲ τὴ μηχανοποίηση τῶν συσκευῶν καθημερινῆς οἰκιακῆς καὶ ἀτομικῆς χρήσεως, μὲ τὴν τέχνη καὶ τὸ συμβολισμὸ τῶν πρώτων ἀνθρώπων τῶν σπηλαίων, καὶ τέλος μὲ τὸ πρῶτο ζεκίνημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στοὺς πολιτισμοὺς τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ χώρου ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια μέχρι σήμερα. Σὲ πρώτη ματιὰ, ἡ ἀπασχόλησή του μὲ τόσο διαφορετικὰ καὶ φαινομενικὰ ἀσύνδετα πεδία ἔρευνας μπορεῖ νὰ φανεῖ ἐπιφανειακῶς ἡ ἐρασιτεχνικὴ. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἅλα αὐτὰ τὰ συνδέει, κάνει τὴν προσφορὰ τοῦ Giedion ἐνδιαφέρουσα καὶ χρήσιμη. Οἱ ἔρευνές του στὸ ἄμεσο, ἀπώτερο καὶ ἀπύματο παρελθὸν τοῦ χρησιμεύουν σὰν βοήθημα γιὰ νὰ ἐντοπίσει καὶ νὰ διαγνώσει τὴν πολιτιστικὴ δομὴ τοῦ παρόντος, νὰ δεῖ τὶς ἀδυναμίες, τὶς ἀντινομίες, ἀλλὰ καὶ τὸ θετικὸ δυναμισμὸ τοῦ καιροῦ του. Ὅλες οἱ ἱστορικὲς του ὁδοιπορίες ἔχουν σὰν κοινὸ παρονομαστὴ τὸ ἴδιο σημεῖο ἐκκινήσεως, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ «γνώθι σαυτὸν» τῆς γενιάς του καὶ τὸ «τί δέον γενέσθαι» σ' ἕνα κόσμον πολὺπλοκὸ καὶ μεγαλειώδη, τοῦ ὁποῖου ἔτσι γίνεται οὐσιαστικὸς ἔρευνητής. Στὴν

ἐποχὴ τοῦ ἀναζητᾶ μὲ πάθος «τὸ καινούργιο» ποῦ δείχνει νὰ ἔχει σπόρους μελλοντικῆς ἐπικρατήσεως. Τὸ ἴδιο «καινούργιο» ποῦ εἶχε δύναμη ἐπιβιώσεως καὶ διαγωνίσεως ἀναζητᾶ καὶ στὸ παρελθόν. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ζεκινώντας, δὲν θέτει σὰν σκοπὸ νὰ γράφει ἱστορικὲς πραγματεῖες γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ἀλλὰ νὰ ἐνοήσῃ τὴν ἐποχὴ του καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὶς ρίζες τῆς στὰ περασμένα. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη, ποῦ θέλει τὸν ἱστορικὸ μελετητὴ μέσο καὶ ὄχι ἔξω (ὅπως ἡ παραδοσιακὴ ἀκαδημαϊκὴ θέση) ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς κενούσες δυνάμεις τοῦ ἔργου τοῦ Giedion. Στὸν κυματιστὸ τοῖχο τοῦ μπαρόκ ζαναβρίσκει τὸ δυναμισμὸ τῆς ἐποχῆς μας καὶ στὶς ζυλίνες ἐλαφρῆς κατασκευῆς μενολοφῶν Ἀμερικανῶν ζυλουρασμῶν (τὰ περιφραγμένα Balloon frames) τοῦ περασμένου αἰώνα, τοὺς ἀτσάλινους σκελετοὺς καὶ τὴν προκατασκευὴ τῆς σημερινῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Στὸ «Time, Space and Architecture», τὸ γνωστότερο ἀπὸ τὰ βιβλία του, ποῦ γιὰ δεκαετίες στάθηκε ἕνα ἀπὸ τὰ κλασικὰ ἔργα στὸν χώρο τῆς μοντέρνας ἀρχιτεκτονικῆς, φαίνεται καθαρὰ ἡ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ Giedion. Αὐτὸ τὸ πολυμεταφρασμένο ἔργο, ποῦ γνώρισε πάμπολλες ἐκδόσεις, δὲν εἶναι μιὰ συστηματικὴ ἀποτύπωση τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς, οὔτε καν τὸ χρονικὸ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς γίνεσθαι. Στὶς σελίδες του παρελαύνουν μὲ γλαφυρότητα γεγονότα καὶ ἀνθρώποι καὶ ἀναλύονται σύνθετοι παράγοντες—κοινωνικοί, πολιτιστικοί, τεχνικοὶ καὶ καλλιτεχνικοί—ποῦ ἐπέδρασαν θεμελιωδὰ στὴ διαμόρφωση αὐτοῦ ποῦ σήμερα ὀνομάζουμε «μοντέρνα» ἀρχιτεκτονικὴ. Πρόσωπα, σχέσεις καὶ πράγματα χρησιμοποιοῦνται ἐντοῦτοις τόσο μόνο, ὅσο χρειάζεται «γιὰ ν' ἀποκαλυφθεῖ μ' αὐτὰ ἡ δομὴ τῆς

Sigfried Giedion

by G. P. Lavas, archaeologist-architect

S. Giedion, the Swiss historian of art and author of numerous theoretical works on modern architecture, belongs to that group of pioneers who fought for the establishment and final recognition of modern architecture. Through his books, his articles, his fighting spirit and eloquence, he inspired and guided a whole generation of architects throughout the world, though at times he also vexed and annoyed them

by his highly subjective and exaggerated assertions.

Like his compatriot Jacob Burckhardt, Giedion was a "homo universalis", that rare specimen who knows no bounds to his spirit of inquiry, who accepts none of the limits of the various disciplines, but who spreads out and embraces large areas of human knowledge, the better to understand his particular field of interest. Thus Giedion's work ranges from modern art and architecture to the Baroque, the mechanisation of articles of everyday life, prehistoric art, the birth of architecture, the evolution in the perception of architectural space. Such variety might have made his work appear superficial and amateurish,

were it not characterised by an inner cohesion of method and aim. For in probing the past he always aimed at one thing: to discover and define the cultural structure of our time, to identify its weaknesses, contradictions and positive elements. So, while a student of the past, he was really only concerned with the present!

Nonetheless, the very range of his interests led to inevitable generalisations, simplifications, even contradictions. As an example we might cite the omission of Minoan architecture from his outline of space perception (it should have been included in the first group of civilisations where, according to Giedion, plasticity reigned to the detriment of interior space). Despite such short-comings, however annoying to the scholar, Giedion's books, especially those referring to the very distant past, to which he dedicated the last part of his life, become an invaluable contribution when one considers them to be what the author intended them to be all along—not historical monographs, but essays on the problem of constants and variables in culture and art. This alone can explain the large appeal and international recognition his work enjoys. His secret lies in the fact that reading him one is forced to take a stand, to ask questions and give answers—the answers every generation must give anew to the same problem: how to bridge the gap between internal and external reality. Giedion stresses this point in his last book "Architecture and the Phenomena of Transition", the manuscript of which he delivered to his publisher on the eve of his sudden and unexpected death in Zürich on 9th April 1968. □

συνειδήσεως της εποχής», όπως εύστοχα παρατηρήθηκε.

Μετά το «Space, Time and Architecture» (1941) ακολουθεί το σημαντικότερο έργο της πρώτης συγγραφικής του περιόδου, (ή διατριβή του «Sraet-Barocker und Romantischer Klassizismus», 1922, και το «Bauen in Frankreich», 1928, είναι μία προετοιμασία για την ώριμη παραγωγή του), το λιγώτερο ίσως γνωστό «Mechanization Takes Command», 1947, που αποτελεί μαζί και πρωτότυπη έρευνητική εργασία. Η «μηχανοποίηση» των μέσων της ζωής, όχι από τεχνική αλλά από ούμανιστική άποψης, είναι το αντικείμενο του βιβλίου αυτού. Παρακολουθώντας τις ρίζες και τις πρώτες φάσεις της εξελίξεως που όδηγησε στη βιομηχανική παραγωγή των ειδών καθημερινής χρήσεως, ο Giedion ζητά να εντοπίσει, μέσα από καταλόγους, διαφημιστικά φυλλάδια, αποκόμματα έφημερίδων και άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής, το βαθμό επιδράσεως της μηχανής στη ζωή, την έσωτερική και μή, του ανθρώπου. Η διαπίστωση του είναι ότι με την εισαγωγή της μηχανής και την αλλαγή του ρυθμού της ζωής αρχίζει και το χάσμα ανάμεσα στη λογική και το συναίσθημα, χάσμα που κυριάρχησε στον περασμένο αιώνα και που όδηγησε στη σημερινή πολιτιστική κρίση, με εύρύτερη προέκταση την αποξένωση του καλλιτέχνη από το κοινό και αντίστροφα. Πίστη ότι Giedion είναι ότι αυτή η κατάσταση θα ξεπεραστεί και ότι ο «μονόδρομος της λογικής» θα παρακωρήσει τη θέση του σε μία καλύτερη Ισορροπία ανάμεσα στις κινητήριες δυνάμεις του ανθρώπου. Είναι ίσως εδώ ενδιαφέρον να παρατηρηθεί ότι την ίδια περίοδο που ο Giedion ασθάνεται την ανάγκη να διακηρύξει την άναγκαιότητα να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στην ορθολογιστική παρουσία της μηχανής και το συναίσθηματικό κόσμο του ανθρώπου, ένα άλλο φλογερό μανιφέστο κατά του αρχιτεκτονικού ορθολογισμού γεννιέται: η έκκληση στη Ronchamp από τον Le Corbusier, τον ίδιο άνθρωπο που, λίγες δεκαετίες πριν, προπαγάνδιζε με φλόγα την «κατοικία-μηχανή».

Γύρω στα 1920 ή αντιδικία της μοντέρνας με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική πήρε τη μορφή ανοικτού αγώνα: Οι εκπρόσωποι της πρώτης είδαν τη λύση στην άρνηση του παρελθόντος και έγιναν οι κήρυκες μιας νέας επαναστάσεως, ενός μύθου με ρομαντική-ορθολογιστική απόχρωση και σοσιαλιστική επίδραση, που θα λύτρωνε την αρχιτεκτονική από τις αμαρτίες και τις νεκρές μορφές του παρελθόντος. Αυτή η επαναστατική αδιαλλαξία, που κόστισε και θα κοστίσει ακόμα στη σύγχρονη καλλιτεχνική έκφραση, είχε σαν συνέπεια να αποκοπεί το παρόν, όχι μόνο από τις αμαρτίες που άποκρυπταν οι «μοντέρνοι», αλλά και από τις πηγές και τις γόνιμες ρίζες του παρελθόντος. Τόν κίνδυνο αυτό τον ένωσε από πολύ ωρίς ο Giedion που διαρκώς του άπασχόληση ήταν να εντοπίζει και να δείχνει το γόνιμο, διάφορο σε ποιά εποχή τουότου βρισκόταν. Λίγο μετά τα βιβλία του που αναφέραμε, το ενδιαφέρον του στράφηκε προς το παρελθόν, με αντικειμενικό σκοπό να έρευνήσει τα στοιχεία εκείνα που θα άποκαταστούσαν τη γέφυρα μεταξύ του σήμερα και του χθές, και θα έδειχναν τη σχέση που υπάρχει μεταξύ διάρκειας και αλλαγής στις εποχές, στους πολιτισμούς, στην τέχνη. Μακροχρόνιες έπιτόπιες έρευνες στα προϊστορικά σπήλαια της Ισπανίας και της Γαλλίας και στα κέντρα του Μεσοποταμιακού και Αιγυπτιακού πολιτισμού συγκεντρώθηκαν και διατυπώθηκαν σε δυο όγκώδεις τόμους με πλούσιο φωτογραφικό υλικό και σχέδια, που έχουν το γε-

νικό τίτλο Eternal Present (Αιώνιο Παρόν). Ο πρώτος άσχολεϊται με την πρώτη εμφάνιση της τέχνης (The Beginning of Art, 1962) και ο δεύτερος της άρχιτεκτονικής (The Beginning of Architecture, 1964). Ένας τρίτος τόμος, στα ίδια πλαίσια, με τον τίτλο Architecture and the Phenomena of Transition, το χειρόγραφο του άποίου παρέδωσε ο Giedion στον εκδότη του την παραμονή του ζαφνικού θανάτου του (9 Άπριλίου 1968), πρόκειται να δεί τη δημοσιότητα σε λίγο. Στο έργο του αυτό ο Giedion εξετάζει την αντίληψη του χώρου (Space-Conception) στην άρχιτεκτονική από την πανόραμα εποχή μέχρι σήμερα και διακρίνει τρεις μεγάλες περιόδους. Η πρώτη τελειώνει με την Έλλάδα και το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η πλαστικότητα του άρχιτεκτονήματος. Η δεύτερη άρχίζει με τη Ρώμη και τελειώνει με το μπαρόκ, και χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία του έσωτερικού χώρου. Η τρίτη, τέλος, άφου περνά ένα προκαταρκτικό στάδιο στον περασμένο αιώνα, εκφράζεται με τη σύγχρονη άρχιτεκτονική και έχει σαν χαρακτηριστικά της και τα δύο προηγούμενα, πλαστικότητα δηλαδή και έσωτερικό χώρο.

Όπως τονίστηκε παραπάνω, η άπασχόληση του Giedion με το παρελθόν έχει πάντα σαν σημείο εκκινήσεως το παρόν και τα προβλήματά του. Έτσι βλέπει τα πράγματα όχι σαν άρχαιολόγος, αλλά σαν ιστορικός και άπολογητής της μοντέρνας άρχιτεκτονικής και τέχνης. Το γεγονός αυτό δίνει στις παρατηρήσεις του και τη θεώρησή του γενικά μία πρωτοτυπία και μία νέα προοπτική, που πηγάζει άκριβώς από την έσωτερη γνωριμία με τον κόσμο της μοντέρνας τέχνης αλλά και τη γνώση των νέων πορισμάτων της ψυχολογίας και της έθνολογίας. Άναντίρρητο ποιοτικό στοιχείο των βιβλίων αυτών είναι άκόμη το ότι ο Giedion δέν γνωρίζει το υλικό του μέσα από τις εργασίες των ειδικών, αλλά άφιερώνει περισσότερο από μία δεκαετία της ζωής του για να γνωρίσει τα ίδια τα έργα και το χώρο που γεννήθηκαν, άμεσα και προσωπικά. Ο,τι γράφει είναι καρπός ενός προσωπικού διαλόγου και μιας πολύχρονης έμπειρίας πολύτιμης. Η άπασχόληση όμως με ένα τόσο πλατύ ιστορικό πλαίσιο είναι έγκλημα πραγματικά τεράστιο για τους ώμους ενός ανθρώπου. Έτσι δέν μπορεί παρά να είναι κατανοητή η κάποια γενικότητα και μονομέρεια στους χαρακτηρισμούς και την ταξινόμηση του άπέραντου υλικού και η αντιδικία κάπου-κάπου προς την ιστορική πραγματικότητα. Χαραριστικό παράδειγμα είναι η άπουσία από το τελευταίο βιβλίο του της μινωϊκής άρχιτεκτονικής, που θα έπρεπε να καταταχθεί στην πρώτη ομάδα των πολιτισμών, όπου κατά τον Giedion κυριαρχεί η πλαστικότητα και άπουσιάζει ο έσωτερικός χώρος. Μία άτελής έπιτοπεία του τεράστιου υλικού, με το όποιο είχε την τόλμη να καταπιαστεί, είναι έπισης φανερή. Παρ' όλα αυτά τα μειονεκτήματα, που ένοχλούν ίσως τον ειδικό ιστορικό μελετητή, τα βιβλία του Giedion είναι μία προσφορά άνεκτίμητη, όταν τα δεί κανείς με την πρόθεση που τα έγραψε ο ίδιος. Σαν συμβολή δηλαδή στο πρόβλημα: σταθερές και μεταβλητές της ανθρώπινης καλλιτεχνικής και πολιτιστικής εκφράσεως.

Το συνολικό έργο του Giedion άποτελεί άναντίρρητα, παρ' όλες τις άδυναμίες και άτέλειες, μία θετική και πολύτιμη συμβολή, και συνδέεται άμεσα με την πορεία και τη διαμόρφωση της σύγχρονης άρχιτεκτονικής. Τών άδυναμιών και τών άτελειών του είχε άλλωστε συνείδηση ο ίδιος καλύτερα από τον όποιονδήποτε κριτή του—και είναι άρκετοι αυτοί που έκριναν το έργο του

άυστηρά, άλλοι δικαιολογημένα και άλλοι από καθαρά πολεμική διάθεση.

Σ' αυτό συνέτεινε ίσως το γεγονός ότι ο Giedion ήταν, πριν από όλα, μαχητής. Παντού έκανε έντονη την παρουσία του, με τα περιεργα και έπιγραμματικά του έρωτήματα που ανάγκαζαν το συνομιλητή του να πάρει θέση, συμφωνώντας ή διαφωνώντας μαζί του. Γεγονός είναι άκόμη ότι στην πρώτη περίοδο της νέας άρχιτεκτονικής ή άτμόσφαιρα ήταν πολεμική και τα πνεύματα εξηγμένα και άπολυτα. Θυμάμαι πάντα ζωηρά μία άυθόρμητη έξομολόγηση του ίδιου του Giedion το καλοκαίρι του 1965, καθώς συζητούσαμε στην Άθήνα γύρω από το χώρο στην άρχαία έλληνική άρχιτεκτονική και ο λόγος το έφερε στα περασμένα: «Στον καιρό μας», έλεγε, και έννοούσε τους κοινούς του άγώνες με τον Le Corbusier και τον Gropius, «έπληρξαμε ίσως άπολυτο για όρισμένα πράγματα, ίσως να όποτιμήσαμε ή όπερτιμήσαμε ανθρώπους και καταστάσεις. Ήταν όμως άναγκαίο... βρισκόμαστε στην άρχή μιας νέας περιόδου, είμαστε άναγκασμένοι να άγωνισθούμε... Η δική σας γενιά μπορεί να σκέπτεται με περισσότερη νηφαλιότητα...». Ο ίδιος έξ άλλου έφερε βαρέως το ότι δέν διέβλεψε από την άρχή τη σημασία του Ίσπανου Antonio Gaudi για τη μοντέρνα άρχιτεκτονική και δέν τον περιέλαβε στο Space, Time and Architecture. Άκόμη και αυτή η έννοια του «χωροχρόνου» (Space-time), που χρησιμοποίησε και σαν τίτλος του βιβλίου του, είναι έπιδικτική κριτικής, όπως παρατηρεί ο καθηγητής Π. Μιχαήλς (Αισθητικά Θεωρήματα, τόμ. Α) και ο P. Collins στο βιβλίο του Changing Ideals in Modern Architecture. Η χρήση παρόμοιων έννοιών, δανείων άπό άλλα πεδία του έπιστητού, και άλλες μικρότερες ή μεγαλύτερες όπερβολές και άκρότητες, δέν έμπόδισαν έντούτοις τα βιβλία του Giedion να γνωρίσουν μία πλατεία διάδοση, άναγνώριση και έπιβολή. Ίσως γιατί διαβάζοντάς τα κανείς προβληματίζεται, αναγκάζεται να πάρει θέση, άποκτά έρωτηματικά και ζητά την άπάντηση, την άπάντηση που κάθε γενιά όφείλει να δώσει στο ίδιο πάντοτε πρόβλημα: να γεφυρώσει το χάσμα, που γεννιέται μεταξύ της έσωτερικής και έξωτερικής πραγματικότητας, όπως τονίζει ο Sigfried Giedion στο τελευταίο βιβλίο του.